

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Smrt, vražda a sebevražda v díle Ladislava Klímy
Death, Murder and Suicide in the Work of Ladislav Klíma

Libor Prchal

Vedoucí práce: doc. Mgr. David Rybák, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)
Studijní obor: B ČJ-ZSV (7507R037, 7504R236)

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Smrt, vražda a sebevražda v díle Ladislava Klímy potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

15.04.2024 v Praze

Rád bych poděkoval vedoucímu mé práce doc. Mgr. David Rybák, Ph.D., za pomoc, trpělivost a cenné rady během psaní této práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce „Smrt, vražda a sebevražda v díle Ladislava Klímy“ se zabývá smrtí jako neodmyslitelnou součástí myšlení Ladislava Klímy. Pomocí rešerše napříč Klímovými spisy vyhledává různé projevy daného tématu, načež je třídí a komparuje. Za cíl si klade takto sestavit, co možná nejcelistvější obraz daného tématu smrti a jejích podob v Klímově díle. Nachází Klímovo pojetí smrti, coby neodmyslitelné součásti života, kterou si je nutno uvědomit a žít s ní v co možná nejbližším kontaktu a věnuje se dalším projevům smrti v podtématech: smrt jako propasti; smrt jako lákavá milenka; smrt jako sen; nejasná hranice mezi smrtí a životem, bděním a sněním; smrt jakožto trest a naplnění. Dále práce mluví o nastolení smrti v podobě vraždy a sebevraždy. K vraždě Klíma přistupuje amorálně a nijak ji negativně nehodnotí. V sebevraždě Ladislav Klíma spatřoval nejsilnější možné projevení vůle a vyššího bytí v člověku.

KLÍČOVÁ SLOVA

smrt, vražda, sebevražda, filosofie, voluntarismus, Ladislav Klíma

ABSTRACT

The bachelor thesis "Death, Murder and Suicide in the Work of Ladislav Klíma" deals with death as an inherent part of Ladislav Klíma's thinking. It searches for various manifestations of the topic across Klíma's writings, then classifies and compares them. In this way, he aims to compile the most complete picture of the topic of death and its forms in Klíma's work. It finds Klíma's conception of death as an inherent part of life, which must be realised and lived in the closest possible contact with it, and discusses other manifestations of death under the following sub-themes: death as an abyss; death as an alluring lover; death as a dream; the unclear boundary between death and life, waking and dreaming; death as punishment and fulfilment. The work also speaks of the establishment of death in the form of murder and suicide. Klíma takes an amoral approach to murder and does not evaluate it negatively. In suicide Ladislav Klíma saw the strongest possible manifestation of the will and higher being in man.

KEYWORDS

death, murder, suicide, philosophy, voluntarism, Ladislav Klíma

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Základy filosofie Ladislava Klímy.....	8
3. Filosofie a beletrie.....	11
4. Smrt.....	13
4.1. Vztah ke smrti	13
4.2. Propast.....	15
4.3. Zobrazení smrti jako osoby	18
4.3.1. Velký román	18
4.3.2. Jak bude po smrti.....	19
4.3.3. Smrt a věčnost	19
5. Posmrtnost.....	21
5.1. Otázka existence posmrtného života	21
5.2. Posmrtnost jakožto sen.....	22
5.2.1. Teoreticky o smrti a snu	22
5.2.2. Zobrazení posmrtnosti jakožto snu.....	25
5.2.3. Prostupování tohoto a onoho světa.....	28
5.3. Trest.....	29
5.4. Naplnění	30
6. Akt nastolení smrti	32
6.1. Vražda.....	32
6.2. Sebevražda	35
Závěr	39
Seznam použité literatury	40
Primární zdroje:.....	40
Sekundární zdroje:	41

1. Úvod

Klímovo dílo svou nezvyklostí a originalitou vyznačuje z masy české filosofické i krásné literatury. Dočkalo se mu mnoho ohlasů, pozitivních i negativních, a fakt, že stále vychází Klímovi sebrané spisy dosvědčuje živost jeho odkazu. V naší práci se budeme zabývat specificky tématem smrti v jeho pracích. Ač se toto téma vyskytuje v přímém centru Klímova myšlení, mnoho interpretů jeho díla ho spíše obchází a zabývá se více Klímovou filosofií Vůle. Pro Klímu je smrt problém, na který ve své filosofii i próze opakovaně naráží a ať se dostává svým myšlením kamkoli, všude se s ním setkává.

Klíma se vzpíral systematickosti ve filosofickém myšlení. Proto jeho obraz působí lehce chaoticky a někdy si i dosti rozporuje. Přesto se budeme snažit vytvořit, co možná nejvíc konzistentní celkový pohled, který Klíma na danou problematiku měl. Vycházet budeme především z primárních, filosofických i literárních, zdrojů, které Klíma sepsal i rozepsal. Metodicky budeme především dělat rešerši na dané téma napříč primárními zdroji a následně je budeme třídit, komparovat a budovat z nalezeného, co možná nejkomplexnější obraz.

Nejdříve se zaměříme na význam samotného momentu smrti a posmrtnosti, ke které vede, abychom mohli později mluvit i o Klímově názoru na násilné nastolení tohoto momentu v podobě vraždy někoho jiného či dokonce sebe. Cestou pravděpodobně narazíme na mnoho myšlenek, které byly již za Klímova života vysoce kontroverzní a nadále zůstaly. Klímou se nelze nekriticky, zcela inspirovat a zachovat si přesto v sobě určité rysy humanity. Přesto věříme, že dialog s tímto myslitelem zůstává možný a zajímavý dodnes.

2. Základy filosofie Ladislava Klímy

Pro nahlédnutí do základů Klímova myšlení se zkusme chytit následující věty uvedené Klímou v jeho sebe interpretačním pojednání *Moje filosofická konfese* uvedeném Klímou v jeho posledním filosofickém spise *Vteřina a Věčnost*: „*Čtyři hlavní předpoklady má moje základní dispozice: nutno být rozeným imortalistou, skeptikem, berkeleyistou a imoralistou.*“¹ Tedy Klíma jako rozený imortalista, skeptik, berkeleysta a imoralista. Zkusme si nyní tyto čtyři, pro Klímu zásadní pojmy, vyložit v kontextu jeho myšlení. Pro naši práci bude jistě nejzásadnější pojem imortalista, ale všechny nám pomohou nahlédnout do základů Klímovy filosofie a zároveň všechny najdou využití v naší práci.

Pro Klímu neexistuje žádný důvod, proč by měl naslouchat morálním zákonům. Celé fungování společnosti neschvaluje a lid, jednající morálně, je podle něj zesláblý. Ve Světě jako vědomí a nic: „*Být nesobecký je nemožné, ale možné je být zbabělý; neminem laedere*² *je nemožné, ale možné je být idiot. – Tuto zaječí a oslí kůži morálky odhalil překrásně Nietzsche..., a po něm je vsutku škoda každého slova o lidské zvrhlosti, zvané morálka!*“³. Z díla Friedricha Nietzsche Ladislav Klíma zejména v začátcích čerpá často a hojně ho cituje. A z něj vychází i Klímova imoralita. Morálka je podle nich zákon, který člověk zpomaluje a oslabuje, svazuje a omezuje. Silný člověk by měl žít mimo morálku, dle svého vlastního přesvědčení, protože podle Nietzsche a vlastně i podle Klímy: „*Morálka vede jednotlivce k tomu, aby byl funkcí stáda a jen jako funkci si přikládal hodnotu.*“⁴ Morálka způsobuje slabost, zvrhlost a zbabělost nízkého stádního člověka a oslabuje jeho autentické bytí ve světě.

Klímův první vydaný spis, *Svět jako vědomí a nic*, začíná: „*Odkud filozofie vyjde, je lhostejné: – Nepopíratelná základní pravda není, protože není „první příčina“: kauzalita je podstatou svou nekonečná, tedy nesmyslná, logika alogická, svět bludný kruh, [...] Proto je systematické budování filozofie „pochybenou tendencí“.*“⁵ Klímova doba již nemá žádného

---

¹ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. Praha: Torst, 2017, s.412.

² Lat. nikomu neubližovat

³ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.35.

⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*. Třetí vydání. Praha: AURORA, 2001. s.109.

⁵ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.13.

Boha, o kterého by se mohlo její myšlení opřít⁶. Neexistuje jeden pevný bod, na kterém by se dala vystavět nová metafysika. Potom se všechny metafysické úvahy mohou jevit, jako nepodložené a nesmyslné. Proto je v době Klímově metafysika „*diskreditována*“⁷. Klíma touží na hlubinu metafysiky vstoupit, ale zároveň si uvědomuje složitost tohoto úsilí. Zkouší jinou cestu, rozhodne se jít do metafysiky nikoli systematicky, ale chaoticky, poeticky a zabývá se tím, co ho zrovna napadne. Přesto na něj doléhá smrt víry, která mu předcházela, a ať se Klíma snaží opřít o svou vůli jakkoli, je stále i vůči sobě skeptikem.

Svůj skepticismus částečně Klíma rozbíjí berkeleysem. O tezi, že se vše odehrává jen v mé mysli by šlo pochybovat na mnoha úrovních, Klíma se ale rozhodne, že bude alespoň něčemu důvěřovat a opře se o představy George Berkeleyho. Berkeley tento systém představ popsal zejména ve svém spise *Pojednání o principech lidského poznání*. V něm mluví o tom, že vše v hmotném světě existuje jen tak, že je to vnímáno duší toho schopnou. Tedy vše se děje jen v kontaktu duše s předměty, tudíž předměty bez duše, co by je vnímala, neexistují. Tudíž všechny hmotné věci, které jsem schopen vnímat, jsou ve skutečnosti jen idejemi v mém vědomí. Celý svět se děje jen v mé hlavě. (Např.: „*Říkám, že stůl, na kterém píši, existuje, což znamená, že jej vidím a cítím.*“⁸) Mimo těchto duší, ale Berkeley vidí ještě speciální duši, kterou je „Původce přírody“, který nám tyto ideje vtiskává do vědomí. Proto jsou pro nás „skutečné věci“ reálnější než naše vzpomínky na ně. V tomto se Klíma s Berkeleym rozchází. V Klímově světě již neexistuje Bůh, tudíž se Berkeleyho přístup u Klímy vyhrocuje a postava „Původce přírody“ splývá se mnou. Já jsem Bůh a vše se odehrává v mém vědomí.

A tím se dostáváme ke Klímovi jako imortalistovi. Klíma na základě díla George Berkeleyho dospívá k představě sebe jako boha a světa jako děje v mém vědomí. Těchto představ se chápe a rozhodne se dle nich jednat a brát svou filosofii prakticky. V jednom dopisu píše o momentu, když během jedné z jeho procházek: „*[...] vyzářila za mne, po*

---

⁶ V druhé polovině devatenáctého století bylo mnoho vlivů potírajících neotřesitelnost křesťanství. Jedním z hlasů mluvícím o smrti víry byl i Klímův předchůdce Friedrich Nietzsche (např. v *Radostné vědě*: „*Kam se poděl bůh? [...] My jsme ho zabili – vy i já! My všichni jsme jeho vrahy!*“ (NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*. Třetí vydání. Praha: AURORA, 2001. s.114.)

⁷ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.18.

⁸ BERKELEY, George. *Esej o nové teorii vidění, Pojednání o principech lidského poznání*. Praha: OIKOYMENH, 2004. s. 106.

*dvouletých náběžích, nejsmělejší, nejstrašnější, nejvyšší z myšlenek, jež člověk kdy měl: být již v tomto životě v podstatě vskutku a plně, Deus, creator omnium⁹! již zde v podstatě jednat, jak On, [...]*¹⁰. V tu chvíli se Klíma rozhodl stávat se bohem a podniká spoustu šílených věcí, aby zjistil, kde jsou jeho meze. Přesvědčuje se o vlastní věčnosti, naprostosti a absolutnosti své vůle. Mluví o egosolismu a egodeismu, fázi uvědomění si své jedinosti, božskosti, o tom, že se vše odehrává jen v mém vědomí a poté o jeho směřování k Deoesenci, jež právě představuje: „[...] *naprosté, čiré bytí Bohem už v animálním životě.*“¹¹

---

⁹ lat. Bůh, stvořitel (všeho)

¹⁰ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.152.

¹¹ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. s.288.

3. Filosofie a beletrie

Když pátráme po písemných zdrojích Klímovy filosofie budeme jistě zprvu nejdůležitěji brát jeho tři filosofické knihy (Svět jako vědomí a nic; Traktáty a Diktáty; Vteřina a Věčnost), jediné tři knihy vydané za jeho života. Ale ty nejsou jediným materiálem, který se nám z Klímova pera dochoval. Dostupnou máme i především spoustu děl beletristických, dále deníkové zápisy, dopisy a divadelní hry. Bylo by jistě omezující tuto velkou část Klímova odkazu odvrhnout a nevěnovat se jí v naší práci. Zároveň je však třeba přistupovat k ní trochu s odstupem. Zvláště s beletrii je problém. Ač možná z úst mnoha postav vychází myšlenky, které mohly stát v základu myšlení autora, nelze s jistotou nikdy přiřknout myšlenku autorovy postavy samotnému autorovi. Budeme zde tedy citovat i úryvky z děl beletristických, ale nelze je brát jako doslovné Klímovy myšlenky, ač jsou jistě v určitém vztahu.

A jaký je tedy tento vztah? Snad nejlépe zkratkovitě povahu vztahu Klímových próz a jeho myšlení vyjádřil Josef Zúmr, v doslovu ke Klímově próze *Putování slepého hada za pravdou*, když napsal že: „Klímova próza byla vždy bez výjimky prózou filosofickou.“¹² Sám Klíma ukazuje svůj pohled na danou věc ve svém sebe interpretačním pojednání *Moje filosofická konfese a dodatky k ní*. Období svých 26 až 31 let komentuje, mimo jiné, jako: „*Maniakální psaní zprvu aforismů, pak belletrie.*“¹³ Tímto „maniakálním“ psaním se Klíma zaměřil na vstup do svého nitra, který mu poskytl prostor k rozvíjení svých filosofických myšlenek a jejich soustav. Jak sám dále zmiňuje: „*[...] hlavní rysy mé nynější filosofie povstaly z mého belletristování[...]*“¹⁴. Jako by zde sám odpověděl na otázku, co bylo dříve jestli jeho filosofie či beletrie, ale nedá se to takto zjednodušit jenom kvůli tomu, že první jeho vydaná a dokončená kniha byla filosofickým spisem, *Svět jako vědomí a nic*. Lepší by bylo říct, že se v Klímově celém díle, jak filosofickém, tak literárním, číře odráží jeho myšlení jako takové a nemá tedy smysl ten či onen jeho spis považovat za původnější. Vše vychází z Klímova přesvědčení a vůle. Zkráceně o rovnosti těchto světů: „*[...] skutečný*

---

¹² KLÍMA, Ladislav a BÖHLER, Franz. *Putování slepého hada za pravdou*. Praha: Volvox Globator, 2002, s.138.

¹³ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.415.

¹⁴ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.415.

filosof je vždy básník a naopak, [...]“¹⁵. Klíma to potvrzuje i tím, že po vzoru Nietzscheově používá ve svých filosofických spisech aforismů, podobenství a kratších próz¹⁶.

Klíma často využívá prózu k tomu, aby vyzkoušel v praxi určité části své filosofie. Postavy jsou jasně rozdělené na „nízké lidi, „vyšší lidi“ a na „ty, kteří jsou na cestě ke svému božství“¹⁷ (těmi jsou často protagonisté knih) a jsou testovány v nejrozličnějších situacích. Smrt se zde logicky objevuje velice často a pro nás bude zajímavé sledovat, jak se s ní postavy, i sám autor, setkávají a vypořádávají.

A co tedy my s tím? Jak přistupovat k tomuto heterogennímu materiálu? Na stejný problém s výkladem Klímova díla naráží i Jindřich Chaloupecký a ptá se: *„Dlužno tedy zkoumat Klímovo dílo filosofickou analýzou, anebo způsobem obvyklým v literární vědě? V prvním případě bychom měli asi pokládat Klímovy filosofické spekulace za výklad jeho prozaického díla, v druhém případě toto prozaické dílo za názornou aplikaci jeho filosofování.“¹⁸* A dospívá nejspíš k nejlepšímu možnému východisku, a to brát Klímovo dílo společně z obou těchto hledisek. Protože nelze jedno z těchto dvou hledisek upřednostnit, aniž bychom přišli o důležité úhly pohledu z opačné strany. U autora se oba pohledy prolínaly. *„Jestli filosofie vedla Klímu k slovesné práci, ta zase otevírala mu nové průhledy filosofické.“¹⁹* A tak tedy budeme ve finále pracovat i my.

---

¹⁵ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III.* s.415.

¹⁶ Např. povídka Smrt a věčnost zařazená v Traktátech a diktátech.

¹⁷ Tyto pojmy používáme z hlediska vůle, vnitřní síly. Ti, kteří jí mají více než jiní, mají větší odhodlání a žijí především ze sebe, nikoli z diktátu společnosti. To jsou „vyšší“ lidé. „Nízcí“ lidé jsou jejich opakem. Jako „ty, kteří jsou na cestě k svému božství“ myslíme mezistupeň mezi těmito dvěma póly. Lidi, kteří mají v sobě možnost být „vyššími“, pomocí Vůle se dostávají dál, ale zatím mají jisté pochyby.

¹⁸ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté.* s.138.

¹⁹ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté.* s.164.

4. Smrt

4.1. Vztah ke smrti

Klíma se zamýšlí nad svým bytím na tomto světě a jeho smyslu, chytá se Berkeleyho, Schopenhauera a Nietzscheho, a pokládá základ svému myšlení. Základ, kterým tedy jsou svět odehrávající se jen v mém vědomí a vůle jakožto nejsilnější síla. Tímto si definuje svou představu o životě a bytí. Kde se v tomto všem nachází myšlení o smrti? Jakmile se dostáváme k myšlení o životě, dostaneme se vždy též postupně k myšlení o smrti. Smrt je limitní hranice, na kterou logicky musí všichni myslitelé dříve či později narazit. Kabeš o tom praví: „*Otázka po smyslu života je už sama sebou prvním krokem do vyššího, vědomějšího života, je projevem touhy po více než jen existenci, je vyšším projevem boje o sebezáchovu, boje se smrtí, boje o „věčnost“*“.²⁰ nebo dále zkráceněji: „*Otázka po smyslu života je diktována vědomím smrti, [...]*“²¹.

Klíma kritizuje své předchůdce: „*Schopenhauer pěkně a dlouze o tom povídá (o Smrti a nutnosti toho, žít s ní ve vztahu, po celý život), ale skutek, jako u něho vždycky, utek... Nietzsche soptí, bohové vědí proč, pro celý život proti trvání po smrti, aby ovšem přilezl posléze ke kříži, mrzáckému zmetečku Věčnosti, věčnému návratu téhož. [...] Nebylo pravého postmortalisty, aeternisty, neboť nebylo pyšné metafysické Hrdosti.*“²², a rozhoduje se je překonat, tím, že nezůstane pouze u slov, ale že vše dotáhne do extrémů, přejde k činům a v ničem nezradí své přesvědčení.

Klíma se k přemýšlení o smrti dostává velice brzy²³, a uvědomujíc si její zásadní roli v životě, o ni začne uvažovat jako o věci, o které se musí nutně uvažovat, pro vůbec možnost zvažovat své bytí. Ve Vteřině a věčnosti: „*Poměr ke Smrti: nejlepší kritérium ceny člověka. Smrt má být radostná quantité négligeable*“.²⁴²⁵, a podobně Dubský Klímu vykládající: „*Nejrozhodnější otázkou, dle níž lze rozeznat animálního, sociálního, nižšího, tedy a krátce*

---

²⁰ KABEŠ, Jaroslav. *Ladislava Klímy filosofie češství*. Praha: Jan Pohořelý, 1945. s.14.

²¹ KABEŠ, Jaroslav. *Ladislava Klímy filosofie češství*. s.36.

²² KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.409.

²³ Nejenom svým myšlením, ale i díky brzkým úmrtím jeho sourozenců a matky.

²⁴ fr. Zanedbatelná kvantita; něco, o čem se nediskutuje

²⁵ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.409.

dobře „*alle Menschen*“²⁶, *seroucího se se životem, causa mortis*²⁷.“²⁸ Přístup jedince ke smrti mu je jedním z hlavních kritérií, na základě kterých lze poznat „vyššího“ člověka od „nízkého“. Člověk „vyšší“; člověk, jehož vůle je silná; člověk, uvědomující si svůj život, musí mít jasně zájem i o svou smrt. Naopak lidé, kteří smrt přehlížejí a tabuizují si o ní mluvit, ba dokonce i přemýšlet, nemohou být než „nízkými“ lidmi, jejichž myšlení je touto zábranou omezeno.

Zvířata se smrti nebojí, protože si ji neuvědomují: „[...] *medvěd nebojí se patrně smrti, - jen spojeného s ní momentálního nepříjemného sebepoškození; je zásluhou člověka, že vzniklo idiotství, zvané horror mortis*²⁹. *Ten však není nic jiného, než strach z nového; nezvyklého, neznámého.., a strach z ohromného, božského.*“³⁰ A lidé, by se jí bát neměli, protože pro ně znamená krok k transcendentálnímu vykoupení. Je nám neznámo, jak dopadneme po Smrti, ale dle Klímy je trapné se čehokoli bát.

Naopak: „*Nestačí pár sentencí nebo traktátů o věčnosti, - celý život musí jí být prosycen, [...]*“³¹. Dle Klímy vlastně ani nestačí jen o smrti přemýšlet. Člověk by jí měl nechat kráčet po svém boku, uvědomovat si její stálou přítomnost a vítat ji. Né tabuizovat, né obávat se jí, né zavírat jí do škatulek. „[...] *nestačí smrti se nebát, - nutno si jí přát; né smířit se s ní, - těšit se na Ni jako dítě na Ježíška, - beze všeho strachu, leda rozkošnického; neležet před ní na břiše, - pod sebe ji strhnout.*“³²

Pro Klímu je vztah se smrtí jedna ze základních podmínek „vyššího“ život. Bez něj nelze smysluplný život žít. Smrt je mu vlastně oporou, jistotou, známou, a přece tak vzrušivě neznámou. Celý život člověka by měl být naplněn smrtí, jen tak si lze vůbec svůj život uvědomit. Podobně jako pro existencialisty je i pro Klímu bytí bytím ke smrti.

Smrt je větší jistotou než život a lze se na ní kdykoli obrátit a spolehnout. Zatím co život je něco drsného a chaotického, smrt je tajemnou ale něžnou družkou. Jak praví Sternenhoch

---

²⁶ něm. Všichni lidé; zde tedy myšleno jednoho člověk z „běžného lidstva“

²⁷ lat. Způsob smrti

²⁸ DUBSKÝ, Ivan. *Diskurz na téma jedné Klímovy věty a jiné eseje*. Praha: Pražská imaginace, 1991. s.14.

²⁹ Lat. Děsivost smrti

³⁰ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.408.

³¹ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.409.

³² KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.409.

v Utrpení knížete Sternehocha: „*Na rozhraní stojím smrti a Života; to, co leží za mnou – smrt je, Život, co řítí se na mne.*“³³

4.2. Propast

Propast, je v Klímových knihách místo, kde může život skončit, kde nás čeká smrt, ale není chápána jen takto přímočaře, má taktéž silný metafysický význam v Klímově myšlení. Jde o symbol, *který se v jeho pracích stále vrací*³⁴ a je tomu z nějakého důvodu. Jindřich Chaloupecký ve stati o Klímovi zmiňuje báseň, kterou ještě mladý Klíma otiskl ve studentském časopise: „[...] *v jedné z těchto básní apostrofuje zemi, „ve prostoru říší děsné jen malý prášek“, která letí jako „ozžený kámen“ „snad bez účelu, cíle! Kolkol propast bezedná,/ a kosmu krajina ledová, hvězdná,/ a v centru: kotouč slunce plamenný.*“³⁵ Zde se ale jedná o jinou propast, než je ta, se kterou se setkáváme u Klímy později. Zde je to pocit děsivého kosmického prostoru, který nemá nikde konce. Zatímco později Klíma více pojí propast se smrtí, transcendencí a metafyzickým. Se zážitkem propasti se setkal v tyrolských Alpách³⁶ a od té doby nad Propastí přemýšlel a vracel se k ní. „*Nesmírné, černé propasti, rozšklebené tak hrůzně, že pohled do nich vyvolal by tentýž pocit děsu jako zjevení ducha;*“³⁷ rozplývá se Klíma například ve Světě jako vědomí a nic.

Ze všech Klímových próz se motiv propasti objevuje nejsilněji v Slavné Nemesis. Jde o propast, do které Sider strčil Oreu a sám v ní nadvakrát našel smrt. Ale jako symbol se objevuje opakovaně, a to již od prvního odstavce, který začíná popisy vnitřních prožitků Sidera v alpské Cortoně, veskrze pozitivními, však s temným podtónem „[...] *v nejhlubší hloubi měl jistotu, že pode vši tou září zeje nejstrašnější propast.*“³⁸ Tento pocit se objevuje z ničeho nic, upozorňuje na blízkost a všudypřítomnost smrti, a předznamenává další ladění prózy. Ke konci novely, kdy si Sider jde již jistě pro smrt, cítí děs z toho, co ho čeká. Už ví, že na něj čeká propast, ve které zemře. Jde hrdinsky celou cestu k ní, aby zachránil Oreu a

---

³³ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternehocha*. Vydání 3. Praha: Paseka, 1990. s.198.

³⁴ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.142.

³⁵ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.142.

³⁶ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.142.

³⁷ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.126.

³⁸ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. Vydání druhé. Praha: Odeon, 1989. s.37.

přesto se *děs před Propastí vychrlí z hlubin a zatopí celou jeho duši.*³⁹ Sider se děsí smrti i propasti, ale je k ní tažen a váben její propastností. Vše do ní spěje. Už od začátku povídky i života.

Propast se objevuje i Klímově nedokončeném „Velkém románu“⁴⁰ na více místech. Především se jedná o propast jménem „Rakev“, která se rozkládá pod sídlem loupežníků. V části textu, která je ve vydání Eriky Abrams uvedena hned na začátku, má po provazovém žebříku slézt bandita Luigi dolů do Rakve, aby pak spustil provaz, kterým by se dalo do skrýše loupežníků dostávat z druhé strany. Tento úkol je pro něj připraven, coby past. Vůdce loupežníků mu chce žebřík v půlce slezu odříznout a tím ho zbavit života. Nicméně Luigi tento zvrat, který by mohl způsobit konec jeho života, očekává. Začíná šílet, prosit, modlit se, ale na vůdce loupežníků nic nepomáhá. Luigi ve strachu před smrtí „řve hrůzou“: „*Jsou takové hrůzy a bolesti, že nikdo, nikdo nemůže je chtít, že každý šílí a svíjí se v jejich bezmezném černu jako červ – ó kdybyste cítil, co já! Hu! hu! – propast – ještě horší propast: smrt – černá nicota – nebo věčné zatracení – hu! hu!*“⁴¹ Propast a Smrt spolu často u Klímy kráčí ruku v ruce. Podobně jiná postava z Velkého románu, Fabio, jenž na základě předpovědi svého přízraku ví, že umře za měsíc a pár dnů: „*V těchto dobách vídal obyčejně propast vedle sebe a Smrt.*“⁴² A pak těsně před smrtí se mu zdají sny plné propastí, výšky a pádů.

V povídce Smrt a věčnost se Smrt postupně zjevuje v různých formách, jejichž celek je právě až její kompletní podobou. Její pátá podoba je Propast. Protagonista do ní spadne a padá. Propast nemá dno a protagonista je odsouzen k pádu bez konce: „*A ze všeho zbylo jedině: Propast. I tělo zmizelo, neprostorovou stala se Propast. A stala se i nečasovou; zmizelo i jeho myšlení, v Propast absorbováno. A byla jen metafysickým, vševládným pomyslem, obludou zdělanou z něčeho a ničeho, nesmyslu a smyslu, tajemství, vakua, hrůzy hrůz a ještě něčeho nemyslitelného; slovo „propast“ je matným a špatným, ale přec je*

---

³⁹ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.108.

⁴⁰ Klímův „Velký román“, o kterém se zprvu zmiňuje jako o lidské tragikomedii a božské komedii (později od tohoto označení upouští), nebyl nikdy dokončen zcela. A i to, co dokončeno bylo, prošlo Klímovým obdobím chaotického pálení vlastních textů. Dochovány jsou tedy pouze útržky kapitol, které i tak dávají na více než 500 stran textu.

⁴¹ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. Vydání první (dotisk). Praha: Torst, 2018. s.44-45.

⁴² KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.152.

*nejlepším, ba jediným výrazem pro „to“.*⁴³ Na této ukázce lze vidět, že v Klímově jazyce slovo „propast“ znamená více než to, jak je užíváno běžně. Je nekonečným a věčným pádem, však postaveným mimo prostor a čas. Je hrůznou prázdnotou, pro člověka děsivou svou nezměrností, kterou nemůže svým myšlením uchopit, podobně jako nemůže uchopit smrt a věčnost. To je to, co Klíma, a jeho postavy, cítí, když hledí do propasti-Propasti. A o Propasti se ve stejném textu mluví i dále, když se hlavní hrdina střetává se Smrtí naposled a ona se mu ukazuje v plné síle. Bezdná Propast jí v tu chvíli zaujímá místo tváře, tedy toho nejhlavnějšího, čím se ostatním představuje. Sama Smrt představuje svou naprostost protiklady: *„Jsem vše, – a přece jsem Nic. Jako vše jsem to nejlepší a nejhorší; jako nic nejvyšší blaženost a Záře, a nadhrůza a Propast. Jest nejvnitřnější Záře všeho v nitru Propastí; ale Propast v jádru Nadzáří; a ta zas Propastí - - a konec? Věčné půlnoční Poledne; jen za tu cenu věčné a nezranitelné, že je půlnocí.“*⁴⁴ Propast se zde snoubí s pojmem Záře, který s ní zdánlivě nesouvisí. Ale pro Klímu se Smrt a Věčnost zjevují právě v této komplementaritě.

Tato dvojí síla je zdůrazněna poté v Traktátech a diktátech: *„Jsou fakta empirie a fakta věčné Propasti-Záře. Základní faktum empirie je: existuje mé vědomí = mé já. Základní faktum Propasti-Záře je Naprostost: Absolutnost, Bůh.“*⁴⁵ Zde Propast, není vůbec konkrétním prostorem, ale pojmem označujícím způsob myšlení rozdílný od klasického empirického. Defínuje způsob myšlení, který je myšlením *Naprostosti*, myšlením onoho světa.

Propast je metafysickým prostorem, ve kterém končí svět, tak jak ho známe. Sám Klíma v její blízkosti cítí možnou konečnost svého bytí v tomto světě, blízkost smrti, která je pro něj natolik zásadní. Smrt je pro Klímu jen přerodem do čehosi většího, zrušení mě v tomto světě, který je jen mým zdáním, tedy zrušení snu tohoto světa a objevování toho, co je za ním. Klíma, podobně jako postavy jeho knih, cítí děs a hrůzu, kterou na něj Propast chrlí, ale zároveň pro něj chrlí i příslib Věčnosti a Vznešenosti. Její nezměrná hlubina je to, co je možno jen mimo realitu tohoto světa, a co způsobuje vnitřní neklid, který ho zároveň drásá i vzrušuje. Z Propasti na nás dýchá Smrt a spolu s ní i božská Věčnost. Věčnost, jako cosi Smrt přesahujícího, a zároveň s ní Věčnost, kterou je Smrt, a se kterou se Klíma potýká.

---

⁴³ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s.214.

⁴⁴ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s.220.

⁴⁵ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s.271.

Je to vlastně přímo takto v Klímově životě. Ač věří ve svou imortalitu, tak o to víc, se bytím Smrti a její povahou musí zabývat. Protože v její existenci taky věří. Jen nevěří v to, že by byla koncem všeho. A čím je tedy pak? Naprostou, absolutní a božskou Věčností, která je jedinou jistotou a snad i jediným Klímovým cílem.

4.3. Zobrazení smrti jako osoby

U Klímy „[...] věčnost a smrt jsou ženského rodu a objetí ženy je objetím věčnosti-smrti.“⁴⁶ A tedy, když se o Smrti mluví, či je dokonce personifikována, vystupuje většinou v ženské podobě. Klíma, který jak popisuje ve Vlastním životopisu: „[...] žil jsem eroticky, - přílišně mnoho, - skoro jen ve fantasii.“⁴⁷, prožíval silné vzrušení prakticky jen na úrovni představ a jedna z takovýchto představ byla spojena se smrtí. Smrt jako svůdná, padlá žena zářící svou mocí na všechny strany, byla snad jedinou partnerkou hodnou Klímova božství. Oproti tomu vidíme Smrt i jako zrudnou stařenou v Klímově Velkém románu. Prolnutím obojího je Smrt v povídce Smrt a věčnost, která je syntézou všech jí vymezujících protikladů.

4.3.1. Velký román

Ve Velkém románu je Smrt personifikována spolu se svým „bratrem“ Časem. Vystupují spolu, coby nerozlučná dvojice, všechny pomalu a jistě pronásledující. Poprvé, když se objeví, je Čas beznohým mužem šoupajícím se k postavám „*tak pomalu, tak jednostejně, tak přílišně, jako rafije na velkém orloji...*“⁴⁸. Zatímco Smrt je „*černá žena s bílým obličejem, bílýma očima a zuřivým výrazem mrtvé tváře*“⁴⁹. Zatímco Čas se pohybuje pomalu a jistě, tak Smrt běhá a *vrabčími skoky* mu oběti nahání. Dokonalá souhra, která každého dřív nebo později lapí. Skupině hlavních postav, které představují různé polobohy a, z hlediska volního, „vyšší“ lidi, se daří této fatalistické dvojici unikat. Cesare se dokonce vzchopí tak, že překoná všechnen děs a všechnu hrůzu, co Smrt vyzařuje a napráská jí na záda

---

⁴⁶ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.164.

⁴⁷ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.284.

⁴⁸ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.64.

⁴⁹ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.64.

holí. Poté je oba Cesare nachází v domě uprostřed pouště. Sedí a hrají mariáš bez karet. I lev⁵⁰, nový Caesarův přítel, se bojí vstoupit do jejich chýše, ale božský Cesare se nebojí. Poznává, kým tato dvojice skutečně je a pochopí i jejich podivnou hru. Čas se Smrtí věří, že se něco děje a hrají spolu hru bytí. Jejich hra je alegorií světa. Máme pocit, že existuje, že ho máme pevně v rukách, ale ve skutečnosti nic není a vše je jen berkeleystický v naší hlavě. Cesare při kontaktu se Smrtí a Časem pochopí základy Klímova vidění světa a dává se na cestu Egodeisty.

4.3.2. Jak bude po smrti

„Z lesa, asi šest kroků stranou, vyšel muž a pomalu ubíral se ke mně. Ihned jsem věděl, že on je tím hrozným, posledním, a divou hrůzou jat, dal jsem se na útěk.“⁵¹ Neznámá mužská postava, kroučící palci a snášivší na Matyáše Lebenmayera uřknutí „Obešel já polí pět!“, vystupuje v povídce *Jak bude po smrti* pouze jednou, ale o to významněji. Nejde s jistotou říci, že se zde jedná o personifikaci Smrti. Povídka *Jak bude po smrti* je směskou šílených fantaskních jevů, které jsou se sny spojeny a postava, která protagonistu honí, dohání a pocit totální hrůzy, z tohoto okamžiku, je jedním z častých prožitků během snění. Nemusel zde tedy Klíma popisovat nutně smrt, ale prostě jen běžnou snovou realitu. Problém by byl i s tím, že všude jinde je u Klímy Smrt brána jako žena, nikoli jako muž. Na druhou stranu mluví o „muži“ jako o onom „hrozném, posledním“. Tento jistě blízký se muž jako by byl syntézou postav Času a Smrti ve Velkém románu. Proto se zde toto uvažování nabízí. Nicméně jasného výsledku se zde nelze dobrat.

4.3.3. Smrt a věčnost

Protagonista povídky *Smrt a věčnost* se střetává se Smrtí každých deset let svého života. Potkává ji pokaždé v trochu jiné formě jejichž součtem lze snad co nejkompaktněji zobrazit Klímovu představu o Ní. Každé setkání začíná usnutím, či podobným stavem, protagonisty a zaslechnutím zvuku *zlatých slunečních zvonků*⁵². Nejprve je překrásnou,

---

⁵⁰ Ladislav Klíma si kočkovitých šelem cenil nad jiná zvířata.

⁵¹ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.119.

⁵² KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s. 199.

v průsvitném hávu zahalenou, nedostižnou ženou. Podruhé vysokou, nahou, zárnou, sluneční ženou. Potřetí je černá s podobou nestvůrné ženy, která má: „*Tvář tygra – hrocha – saně – vampýřího ducha – tvář několik dnů staré mrtvoly...*“⁵³ Počtvrté je všeobjímající, dusivá a smířlivá Záře-Tma. Popáté nikde nekončící, nezměrná Propast. A konečně pošesté: černá, zářná, bezedná, nedosažitelně daleko stojící, nekonečně krásná a nekonečně ohyzdná, nekonečně nízká a nekonečně vznešená Žena. Šesté setkání, spjaté již konečně se samotným úmrtím protagonisty, je spatřením smrti jako syntézy všech předchozích prvků. „*Jen ten spatří mne, kdo spatří mé nesčetné podoby, jen ten spatří je, kdo žil.*“⁵⁴, praví samotná Smrt k protagonistovi. V kombinaci všech svých manifestací a v popisech Klímových je Smrt bytostí natolik komplexní, že snad ani není možné si jí představit. Samotný protagonista, toho je schopen jen díky tomu, že se s ní, co deset let střetává, a že je mu její podoba servírovaná jen po kouscích.

Smrt je zde především něčím, co nás pořád provází. Co stojí při nás po celý život, je vždy blíže, než by se mohlo zdát, a přichází nečekaně, vždy když už takřka zapomeneme, že jí vůbec je. Jak sama Smrt v povídce praví: „*Skálami, bahny, zahradami života musíš se plahočit, plazit, pádit, létat, - - stále půjdeš jen za mnou, - kde mně blíže vedou všechny cesty, - jen honbou za mnou je Život...*“⁵⁵ Sama ironicky poukazuje na fakt, že cokoli, o co bychom se v životě snažili, povede jistojistě (mimo jiné) jen k jedinému výsledku, k ní, ke Smrti. Ale převrací ho a říká, že vlastně tedy jen Ona je jediným cílem života. Je vysněnou milenkou protagonisty, po které on prahne. Je stínem, co ho tíží. Je hlavním motorem, ale i brzdou jeho života. Je zde najednou více než bůh, ale zároveň je jeho družkou a doplněním.

---

⁵³ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s. 209.

⁵⁴ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s. 219.

⁵⁵ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s. 201.

5. Posmrtnost

5.1. Otázka existence posmrtného života

Ladislav Klíma kritizuje širý lid, který tvrdí, že věří na něco po smrti, a v okamžiku smrti najednou začne panikařit, a stejně tak i myslitele, kteří: „[...] houževnatě tvrdí, že „smrtí je konec“ ..., – nemajíce k tomu pražádné skutečné důvody –?!“⁵⁶. Dle Klímy: „Jen filozofický duch, jemuž jsou myšlenky jeho úplnou a jedinou skutečností, je schopen pevného, rozumného „přesvědčení“, že smrt je jen branou nového duševního života.“⁵⁷ a „[...]pro smrtelnost nemluví vůbec nic, - až na, gigantickou ovšem, lidskou zbabělost, otrockost, zvrácenost.“⁵⁸

Klíma se samotnou otázkou existence posmrtného života vlastně příliš nezabývá. Odpověď je mu totiž předem jasná. Víra v posmrtný život vychází přímo z kořenů jeho filozofického myšlení. V případě, že jsem bohem a svět se zcela odehrává v mém vědomí, jak by tedy smrt, odehrávající se pouze v mém vědomí, mohla zapříčinit smrt tohoto vědomí? „Svět je nesmrtelný: tedy je nesmrtelný i duch: neboť svět je duch a duch je svět.“⁵⁹ Bůh je nesmrtelný a já jsem Bůh.

Pravdu má Dubský, když komentuje: „Klímovi není nesmrtelnost a věčnost vůbec otázkou: jejich existence je podmínkou sine qua non⁶⁰ celého jeho filosofování.“⁶¹, a tak se Klíma k nesmrtelnosti vyjadřuje často jen větami typu: „Je-li co jistého, je tím trvání ducha po smrti.“⁶², nebo „Že jsem nesmrtelný, je jisto potud, pokud jisto, že jsem.“⁶³

Ale běžní lidé si nesmrtelností jisti nejsou. Jistota nesmrtelnosti je něco, co pramení přímo ze síly člověka, ze síly jeho vůle. Helga Daemona v Utrpení knížete Sternenhocha kráčí po cestě k Deoesenci a její snažení má být přerušeno její vraždou, na kterou se ještě necítí být připravena: „[...] nebála bych se smrti ani takovéto, kdybych byla hotova. Ale

---

⁵⁶ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.88.

⁵⁷ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.88.

⁵⁸ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.405.

⁵⁹ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.29.

⁶⁰ Z lat. Něco nepostradatelného bez čeho daná věc nelze

⁶¹ DUBSKÝ, Ivan. *Diskurz na téma jedné Klímovy věty a jiné eseje*. s.24.

⁶² KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.88.

⁶³ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.404.

právě teď, kdy počínám poznávat, vidět, žít, kdy brány všech tajemství otevírají se přede mnou, jako snad před nikým jiným, - ne, ne, nemožno! Jak mohla bych teď zemřít, když ještě ani nevím jsem-li nesmrtelná!...“⁶⁴ Jak je možné za života vědět jsem-li nesmrtelný? Jak rozumět Helgině zoufání? Helga již vidí jasně svůj cíl před sebou, ale její Vůle není zatím dosti silná a ona pochybuje. Tedy je stále ještě více obyčejným člověkem než Bohem. Jakmile by dosáhla Deoesence, stala by se Absolutním, Naprostým, Věčným. Bůh, opatřen takovými vlastnostmi přece nemůže pochybovat. Odtud pramení Helgin strach, strach pocházející z pocitu, že stojí na prahu a tento práh již nikdy nezvládne překročit.

Jak jsme zmiňovali výše „býti rozeným imortalistou“ je jednou ze základních principů na nichž vůbec stojí Klímovo myšlení. Jeden z postulátů, které si Klíma ustanovil, aby mohl v jejich kontextu dál svoje myšlenky rozvíjet. Jsem Bůh rovná se jsem absolutní, naprostý, věčný. Jsem-li Bůh, je otázka po mé nesmrtelnosti předem vyřešena. Jsem nesmrtelný.

5.2. Posmrtnost jakožto sen

Ladislav Klíma žije v době počínající fascinace sny. Sigmund Freud i Carl Gustav Jung jsou jeho současníky, a ještě za Klímova života vychází i Manifest surrealismu (o dost mladšího) André Bretona. Klíma sám se nepouští do interpretace snů. Sny se v jeho díle objevují v jiné podobě. Snová realita je cosi, co prudce atakuje realitu naší a většinou je právě zobrazením smrti a posmrtnosti. Ať v popisech mrtvé Helgy Deamony či v prožitcích protagonisty povídky Jak bude po smrti se nám Posmrtnost zjevuje jako místo chaotického prolínání fantaskních vizí, náhlého narušování času i prostoru a dění nadpřirozených a groteskních věcí, podobně jako tomu je ve snech. Vše se odehrává v mém vědomí; pokud svět chápeme takto, nelze snění brát méně významně než bdění. Takto přemýšlí Klíma, zvažuje místo snů ve svém myšlenkovém systému a dospívá k zajímavým představám.

5.2.1. Teoreticky o smrti a snu

Již ve své filosofické prvotině, Svět jako vědomí a nic, Klíma píše: „*Hypotéza: není snad „naše“ vědomí před narozením a po smrti snu zcela podobno? není život náš jen*

---

⁶⁴ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.85.

ostrým, přesným, probudit se snažícím druhem snu?“⁶⁵ Již zde se tedy touto problematikou zabývá, i když jen čistě hypoteticky. Sen zde stojí bytím na úrovni bdělého stavu a v lecčem ho dokonce převyšuje: „*Sen je estetičtější, poetičtější, je intenzivnější než bdění.*“⁶⁶. Ve snovém světě člověk je stejně jako v bdělosti. Jak taky jinak? Když vše je jen můj myšlenkový pochod, poté se bdění nezdá býti více jsoucím než snění. Jsou si rovny. Kdyby se tedy ona hypotéza vyplnila, nebyla by vidina smrti natolik děsivou. Podobně jinde: „*Hypnos*⁶⁷ *není spící bdění, je spící Thanatos*⁶⁸.“⁶⁹

Ve Vteřině a Věčnosti tuto myšlenku Klíma rozvádí: „*Což, je-li [...] spánek smrti plenissimo*⁷⁰ *sensu, probuzení plenissimo sensu vstáním z mrtvých, a každý tvor tisícero násobný revenant?...*“⁷¹ Téměř se jedná o stejnou myšlenku jako ve Svět jako vědomí a nic, ale zde je ještě v něčem vyhnána do extrému. Ideu o smrti jako snu překlápí I na druhou stranu a dostává se do principu snu jako smrti. Jestliže je v plném slova smyslu rovnítko mezi těmito jevy, mohl by sen zároveň být určitý prostředek, způsob, jak se na se smrtí seznámit a připravit se na ni dříve, než tento dlouhodobější stav nastane.

Dále v Traktátech a diktátech: „*O tajemné zemi „bezvědomého“ snu toho naše „já“ věčně nic neví, protože vládne tam jiné já.*“⁷² Klíma zde tedy naše já rozděluje na dvě samostatné jednotky, na jednu tohoto a na jednu onoho světa. Mezi nimi není porozumění, protože jen každá zvlášť existuje v celém kontextu svého prostředí a orientuje se v něm. Jakmile se snaží „vědomé já“ pojmout nějakou z myšlenek snu, automaticky ji převádí do svého jazyka, a tedy již není myšlenkou snu, ale myšlenkou bdění. Není striktně tak, že by Klíma věřil v nejednotu já, spíš na tomto případě ukazuje ohromnou rozdílnost obou světů.

---

⁶⁵ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.55.

⁶⁶ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.55.

⁶⁷ Řecký bůh spánku, spánek sám.

⁶⁸ Řecký bůh smrti, smrt sama.

⁶⁹ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.405.

⁷⁰ Latinsky v *plném slova smyslu*

⁷¹ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.393.

⁷² KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s.225.

Podobně taktéž v Utrpení knížete Sternehocha: „*Sen je stavu „bdícímu“ téměř, Posmrtnost vůbec nepojatelná.*“⁷³

Pro Klímu, jako zarytého berkeleystu, se svět odehrává ve vědomí, ale stejně tak sen a smrt se odehrávají ve vědomí. Z tohoto důvodu staví Klíma stav bdící a snící sobě na roveň. Jsou si rovny a navzájem se stýkají.

Dle Jindřicha Chalupického: „[...] *ve velkých Klímových prózách přízrak a smyslová danost se k nerozeznání prostupují, bdění je pohlcováno snem a z něj vyvstává. Vědomí už není vázáno na život, nýbrž náš život na něj; nakonec i rozdíl života a smrti přestává platit.*“⁷⁵ Před realitou vědomí si je vše rovno a vše se v něm děje stejně. Možnost prostupování je možná a v Klímových prózách se děje na denní bázi (viz. níže). Z posledního citátu Jindřicha Chalupického by se dalo uvažovat o tom, zda tedy Klíma vůbec více smrt zvažuje, když takto splývá s životem. Klíma si je ale vědom nevšednosti svých závěrů, které jistě i pro něj působili nevšedně, a naopak se jim věnuje velice často.

Podoba Posmrtnosti, coby snu, nabízí vícero řešení. V Thanatě ukazuje hned 6 možných podob, aniž by nějakou upřednostnil, či vyzdvihl. Vše komentuje: „*Neboť tuto nejistotu bych nechtěl ztratit: je nejkrásnějším, co tento život má; pro toho ovšem, kdo není dost hloupý, aby o nesmrtelnosti pochyboval, dost babský, by se na smrt netěšil, ochočený dost, by dobrodružnost nejistoty nelákala jej nejvíc.*“⁷⁶

Touto logickou příbuzností a prolínáním snu a bdění dospívá Klíma občas k ještě radikálnější představě a totiž k tomu, že vše je snem. Již ve Svět jako vědomí a nic mluví o tom, že můžeme náš vztah k realitě popsat snad jen jako: „*Zdá se nám, že se nám zdá, že něco je.*“⁷⁷ Zde má sloveso „zdat se“ souviset spíše se „zdánlivým“ než se „zdáním se snu“, ale Klíma tu již buduje svou nedůvěru vůči pohledu na realitu, která se později střetává s realitou snu a společně se snoubí na jedno nejasné jedno. Na nedůvěru ve vše, co je dáno. Ve vrozený skepticismus. Tento pohled lze vidět i v Klímově beletrii. Mluví tak v Slavné Nemesis Errata o Oreii, ženě vyvstávající ze smrti kvůli pomstě: „*Ano – děla, že vše je snem*

---

⁷³ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternehocha*. s.192.

⁷⁴ Zde je Posmrtnost ještě jakýmsi „zesíleným“ snem.

⁷⁵ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.148.

⁷⁶ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.406.

⁷⁷ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.21.

– že snem je věčnost.“⁷⁸ Nebo jinak z úst Eury v Klímově Velkém románu: „*Přízrak je skutečnost, neboť skutečnost je přízrak!*“⁷⁹ V tomto pohledu jedno zdali mluvíme o živém bytí, snění, či bytím po smrti. Vše je jen zdánlivé a nejasné.

5.2.2. Zobrazení posmrtnosti jakožto snu

Ve svých prózách Klíma zobrazuje smrt jako sen, ale o utěšující sen se nejedná. Jestli je svět Klímových děl velice drsný, explicitní, a násilný, pak je to, co se děje po smrti, ve snech, často daleko horší. Člověk tam může zažít ta nejhorší muka, co si je jen lze i nelze představit a samotný posmrtný svět, ve kterém je tak těžké se zorientovat, vede nově příchozí (umrlé) až na hranice přičetnosti. Proti tomuto peklu však stojí jako protipól posmrtný zážitek Panny Marie z Velkého románu. Na takto „milé a radostné“ posmrtné snění narazíme v Klímových prózách jen výjimečně. Nyní si ukážeme ukázky zobrazení „posmrtného snu“ z nejnámějších Klímových próz.

V povídce *Jak bude po smrti* sledujeme protagonistu, jak se v jednom takovém snovém šílenství nachází a nakonec, stojí nad svojí vlastní rakví, zjišťuje, že je tomu právě kvůli faktu, že je již po smrti. Posmrtný svět v této povídce je jakousi paralelou toho našeho. Protagonista, Matyáš Lebenmayer, může navštěvovat místa, která zná ze svého života, ale dějí se mu přitom šílené věci. Na jeho prstech vyrůstají dětské ručičky, budovy se ztrácejí z povrchu zemského a Matyáš získá schopnost přeměny v kysu. V tomto groteskním světě by si mohl dělat, čeho by se mu zachtělo, kdyby nebylo nečekaných časoprostorových skoků doprovázených mdlobami. Tyto zvláštní situace, kdy se najednou zpřítomní na jiném místě, připomínají právě náhlé, nesmyslné přechody mezi dvěma sny. Z těchto „skoků“ vzniká v Lebenmayerově hlavě šílený zmatek, během kterého není schopen rozeznat, co je sen a co bdění. Až nad svou rakví poznává, že vše je smrt.

Ve Skutečné události seběhnuvší se v Postmortálii se opět protagonista, Genor, potácí mezi usínáním a probouzením se, v jejichž opakování jsme jako čtenáři zmateni. Jeho zjev je popsán velice surrealisticky, tak, že by se vyrovnal šíleným zjevům z Nezvalova Absolutního hrobaře. Vlastně je na tom velice podobně jako Matyáš Lebenmayer, ale na rozdíl od něj se mu nedostává žádných odpovědí. Snad jediné východisko a pomůcku

---

⁷⁸ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.74.

⁷⁹ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.61.

k interpretaci nabízí samotný název povídky. Tedy asi je vše smrtí. Každopádně je vše v povídce jakousi velice nepříjemnou a morbidní groteskou, ve které je Genor uvězněn. Je mu dán jen malý prostor, v kterém ho čeká věčnost: „*Nebylo východu z tohoto kulatého, hodinu v průměru majícího vězení, na němž spočinul tlak mnohých tajemných světů a jímž vanul stále smrad lejn – byl uvězněn.*“⁸⁰

V Slavné Nemesis je protagonista Sider lapen v podivných nadpřirozených situacích, kterým nerozumí. Dějí se kolem něho zjevení, o kterých si myslí, že musí být jen v jeho hlavě, ale zároveň mu je jejich existence potvrzovaná dalšími lidmi. Až úplně na konci novely pochopí smysl tohoto všeho, a to že všechny tyto události, mající na něj razantní vliv, jsou mu trestem za zločiny, které učinil ve svém předchozím životě. Děsivé pnutí mezi tajemnou Oreou, zchátralým domkem na konci ulice, milou Erratou a propastí na vrcholu Jelení hlavy je mu dáno coby očištěc. Všechny tyto záležitosti jeho předchozího života, osudově se projevující v jeho současném životě, se mu opět jeví jako sny či preludy. Pro příklad uveďme Siderův monolog, který vede, když vystupuje na Jelení hlavu: „*Jak děsně známé připadá mi toto místo... Kdysi jsem je viděl, kdysi jsem tu byl – a něco ohromného se tu stalo... Kdy, ach, kdy? Oh, ve snu to jistě bylo [...]*“⁸¹ Posmrtný trest za jeho zločiny mu přichází až vlastně v dalším životě na „tomto světě“. Vykoupení dochází až po další smrti „zde“.

Dále se lze podívat na asi nejznámější Klímovu prózu, Utrpení knížete Sternenhocha. Jindřich Chalupický ji komentuje: „*Jestli v Slavné Nemesis se nerozeznává bdění a sen, zde⁸² se skutečné a neskutečné tak prostupuje, že už se nerozeznává život a smrt: ani smrt tedy nevykoupí člověka z utrpení jeho existence – bude zatlučen do země a nezbude mu než „věčná hnusná nuda“.* Zde na zemi i tam po smrti, vše je „strašné mystérium končící v bezednu Všepropasti, původ zoufalství a hrůzy a komiky a šílenství a absurdnosti a Zla samého. Zničen nejsa, věděl jsem o svém zničení a nejsoucnosti, živý-mrtvý, věčně se potulující umrlec – jímž je každý, jímž je svět sám.“ To je snad nejkrajnější výraz Klímova pesimismu. *Metafyzická propast není vykoupením v Záři, ale bezednem Zla.*“⁸³

---

⁸⁰ KLÍMA, Ladislav. *Slavná Nemesis a jiné příběhy*. Praha: Sfinx B. Janda, 1932, s.196.

⁸¹ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.49.

⁸² v Utrpení knížete Sternenhocha

⁸³ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.162.

Nejenom metaforicky, ale skutečně nejkrutějším ze všech posmrtných snů je ten, jež se zdá Helze Daemoně. Střídají se se v něm dva stavy. Bytí v temnotě-prázdnostě a šílené mučení v budově 80 000 pokojů. Temnota je pro ni jakýmsi odpočinkem, protože pak jí vždy hurikán odnese do budovy, kterou celou prochází a v každé místnosti zažívá horší a horší mučení. Utrpení, které je pro živé až nepředstavitelné. Živý člověk by je hlavně ani nevydržel, ale ona mrtva, bez života neschopna umřít, musí toto mučení snášet dál, popisujíc to: „[...] peklo může existovat jen ve snu, sen je podstatou svou jen peklem [...]”⁸⁴ S těmito stavy se jí střídá zjevování se na tomto světě, z čehož je nejdříve zmatená. Má pocit, že se jí z toho něco jen zdálo, ale tápe, jestli ono mučení či její konverzace se Sternenhochem, ale oboje je z jejího pohledu reálné. Verbum zdát se naznačuje sice nejasnost něčeho, zároveň je to, ale i základní snový proces. A sen není pro Klímu méně skutečný než bdění. Klíma používá různě tyto oba významy, což čtenáře především mate a neví poté, co brát za reálné. Tato dichotomie je, ale zjevně chybná a pro Klímu neexistuje.

„Panna Marie“ v části Velkého románu nazvaném Bílá svině, neboli konečné rozřešení problému o vzniku křesťanství, mluví o smrti, nesmrtelnosti a mimo to právě i o snové podobě smrti: „*Po smrti bude tvá existence snu velmi podobna: bude snem tu velmi matným, tu intenzivním, tu skvělým, tu bídným, šťastným, trapným, na minulé existence se upomínajícím neb jen zvířecky v přítomnosti žijícím. Dlouhou, často nekonečnou řadou snů takových vejdemo konečně zase v sen distinktní, zákoně spoutaný, jemuž se říká bdění – naše já vklouzne v něj nevědouc jak. Tím delší je řada snů mezi jednotlivými „bděními“, čím bdění předchozí bylo delší: novorozeně hned zemřevší může již za deset let znovu „bdít“: neboť sen posmrtní slouží jen za odpočinek.*“⁸⁵ Tato ukázka je fungující v systému všeho, o čemž jsme se doteď bavili, ale mluví navíc zcela jistě a jasně o reinkarnaci. Toto místo není jediným, kde se Klíma dotýká reinkarnace. Dává mu v jeho myšlení smysl. Když člověk umře, ale je nesmrtelný, tak přece není problém, aby se jednou navrátil zpět. Co ale jaksi neseďí do Klímových představ je ono: *neboť se posmrtní slouží jen za odpočinek.* Tato myšlenka je přímo v rozporu, že úmrtí je jen procitnutí mého vědomí za snu, které představuje bdění na tomto světě. Pokud by sen-smrt byl pouze *jen odpočinkem*, tak by přeci nebyl tím hlavním, bděním svrchovaného vědomí. Takto vědomí není nikdy svrchované, nýbrž je vždy vláčeno věcmi okolo se dějícími, ať snovými či bdělými.

---

⁸⁴ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.112.

⁸⁵ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.302.

Dále Panna Marie popisuje toto snění: „*Tento tvůj život je námaha a klopota; opakem toho je snění, lehké, samo sebou se rozvíjející, snově se snovající snění.*“⁸⁶ Její posmrtné sny jsou různé, některé nudnější jiné živější, ale většina z nich je pro ni čarovnou realitou neomezených možností. Tím, co se dnes popisuje, jako lucidní snění⁸⁷.

5.2.3. Prostupování tohoto a onoho světa

Ve Svět jako vědomí a nic Klíma mluví o snech i takto: „[...] *nahlížíme jimi (sny) poněkud do „onoho“ světa, kam se duch ve spaní a smrti stěhuje; – hranice obou světů nejsou nehybné, ale mohou být hluboko do obou regionů posunovány* –.“⁸⁸ Toto posouvání hranic mezi bděním a snem/smrtí je jedním z hlavních principů, který Klíma používá ve svých nejznámějších prózách Utrpení knížete Sternehocha a Slavná Nemesis.

Stejně tak „duchové“ zjevující se lidem ze záhrobí jsou přízraky a halucinacemi a postavám není jasné, zda se vůbec střetnutí s nimi uskutečnilo. Skrze ně se děje divné prolínání tohoto a onoho světa. Jsou sny zhmotnivšími se v naší denní realitě. Útočí na smysly běžných lidí svou snovou existencí a tím je přivádí k šílenství.

Nejlepším příkladem je snad právě Helga z Utrpení knížete Sternehocha. Již zprvu, když se s ní Sternehoch setká, je popisována jako „mrtvola“, její pohyby jako „líné a chcípavé“, její tvář jako „mrtvolně mdlá“ ad. Těmito popisy nejenže Klíma předpovídá další vývoj situací, ale taktéž poukazuje na nevšednost Helgy. Nevšednost, která právě souvisí s jejím vztahem ke Smrti a směřování k Deoesenci.⁸⁹ Po své smrti se Helga Daemona potácí mezi hrůznými zážitky v posmrtnosti⁹⁰ a do toho se zjevuje Sternehochovi ve světě živých. Nebo tak se nám to, alespoň zdá. Ve finále, nemůžeme říct, zda se setkání s Helgou skutečně dějí (což by i dávalo smysl v kontextu Klímova díla) nebo je vše záležitostí Sternehochova

---

⁸⁶ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.312.

⁸⁷ Sen během kteréhož si snící uvědomí, že vše, co se právě děje, je snem. Snící, co zažili tento stav popisují radost, kterou během tohoto stavu měli a nekonečnou svobodu, kterou v tomto snění zažili.

⁸⁸ KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. s.118.

⁸⁹ Kromě jejímu vztahu s oním světem k této myšlence též směřuje Helgin vztah ke kočkovitým šelmám, které Ladislav Klíma už ve Svět jako vědomí a nic (s.60) nazývá „vrcholem zemské přírody“, bytostmi největší síly fyzické, ale i duševní.

⁹⁰ Viz. výše

pokročujícího šílenství. Navíc se tyto setkání dějí spolu s určitým pocitem omdlávání či usínání, což nasvědčuje oběma teoriím. Možná se to všechno Sternenhochovi jen zdá, ale stejně tak možná s ním Helga komunikuje jazykem smrti (tedy snů). Co je pravda a co je lež, co je bdění a co je sen, co je život a co je smrt, není zřejmé. Slovy Sternenhocha: „*Všecko je to tak nějak pochybné.*“⁹¹

Stejně tak Matyáš Lebenmayer v *Co bude po smrti* je sám takovým „duchem“. Potácí se na hraně tohoto a onoho světa a cestou vystraší pár lidí, kteří jsou si vědomi faktu, že již umřel. On sám o své smrti až do konce povídky netuší a z prolínání dvou realit je velice zmaten. Bojí se sám o svou přičetnost, a přitom z přičetnosti omylem vyvádí žijící.

Stejně tak přízrak jednoho z umřelých banditů ve *Velkém románu*, je přesvědčen, že nezemřel, a tvrdí: „*Jak pak jsem mrtvý, když vidím, slyším, myslím, když jsem živý zrovna jako ty? [...] Snil jsem jen a nezemřel. Není smrti, jest jen sen, mord hadry!*“⁹²

Vše na tomto i na onom světě si je velice podobné a související. A především je vše jaksi nejasné a nedůvěryhodné. A to je zobrazováno ve zmatení protagonistů prakticky všech Klímových próz, kteří se nachází napnuti mezi bděním, sněním a smrtí.

5.3. Trest

Posmrtnost bývá pro „nízké“ lidi prakticky vždy trestem. Trestem za jejich nízkost a slabost. Tak je to pro Helgu Daemonu, která ještě nebyla dost silná v okamžik své smrti, i Sidera, který žil nízký život a vraždil vlastně ze zbabělosti a slabosti. Helgu čekají jako trest nepředstavitelná posmrtná mučení, zatímco Sidera čeká další život plný, chaosu a šílenství.

Nemluvě o protagonistech Jak bude po smrti a Skutečné události seběhnuvší se v Postmortálii. Nemůžeme tušit za co jsou trestáni. Ale ponurost a zmatečnost jejich posmrtnosti je pro ně bolavá a jen těžko zvladatelná.

O těchto situacích jsme se zmiňovali již výše, nyní si pojďme představit ještě jednu další, která je vlastně atypická. V jedné z kapitol plánovaného „*Velkého románu*“, která byl samostatně vydána pod jménem *Příšerný konec Fabiův*, mluví Fabio, očekávaje smrt, se svým vlastním přízrakem o tom, co bude po jeho smrti. Ptá se, zda ho čeká mučení, zde se

---

⁹¹ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.119.

⁹² KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.237.

stane hovniválem, ropuchou, psem a přízrak odpovídá vždy jen, že dopadne mnohem hůř. Až mu přízrak řekne, že se stane obyčejným člověkem, profesorem morálky spokojeným ve svém štěstí. *Vyšší člověk* se svého osudu, pro něj nejhoršího možného, zděsí až do mdlob. Jeho přízrak mu odpovídá: „*Tvůj osud je nejstrašnější! [...] Chápu, to – a jak! Ty, nejvolnější člověk na zemi, [...] ty, pro kterého je vlastní, ohromná, jako slunce plamenná vůle existovala, ty, jenž jsi všemi lidskými předsudky pohrdal tak, žeš o jejich existenci ani nevěděl, - a jen za sebou, za svou jasnou vášní šel, ty teď profesorem morálky!*“⁹³ Tato věc je v Klímově beletrii nevšední. *Vyšší lidé* bývají za svou „vysokost“ po smrti odměňovány, nikoli trestány. Zde se nám dostává jiný pohled na posmrtnost a na to jakým způsobem člověka trestá. Né, jako Helgu a další příšerným mučením, ale doopravdy tím nejhorším, čeho se mu může dostat na psychické úrovni. Zároveň i zde vidíme, co přišlo nejhorší Klímovi a čeho by se nejvíce bál: být po smrti profesorem morálky, který jen dělá, že věcem rozumí, a přitom neví nic.

Klíma pracoval s různými možnostmi podoby posmrtného snu. Posmrtný trest je ten, co se většinou dostane lidem „nízkými“, nekrácejícím cestou Deoesence, ale jak jsme viděli na příkladu z Velkého románu, není tomu vždy tak.

5.4. Naplnění

Trest, ale není často úplným koncem. Mučení a trápení, která postavy prožívají po smrti (či někdy již během života, jako například kníže Sternenhoch) jim bývají očistcem vedoucím k absolutnímu naplnění a dosažení posmrtného ráje, kterým je naplnění jejich božského potenciálu. Tato cesta jistě není možná pro každého člověka. Člověk musí mít jistý potenciál dospět ke své božskosti. Musí mít v sobě alespoň „jiskru“, když už ne „plamen“, jak to popisuje Odjinud v Lidské tragikomedii.

Protagonista Smrti a věčnosti se střetává se Smrtí celý svůj život. To, že žije svůj život ve vztahu s Ní mu umožní, aby Ji nakonec spatřil v celé kráse a dostal se v posmrtnosti dál než ostatní: „*Jen ten spatří mne, kdo spatřil mé nesčetné podoby, jen ten spatří je, kdo žil.*“⁹⁴

---

⁹³ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.150-151.

⁹⁴ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s. 219.

Takto umírající protagonista v tváři v tvář Smrti je naplněn extatickými pocity Božské záře i propasti a nekonečně se propadá do očí Smrti v pocitech Božskosti a Věčnosti.

Siderovi spáchajícímu sebevraždu skokem do propasti jsou odpuštěny hříchy jeho minulých životů. Jeho vědomí za odměnu *odletí tam, kde se všechno ví*⁹⁵, aby konečně dokázal všemu porozumět. Spojuje se s oběma ženami, které ho životy pronásledovaly a všichni se taktéž propadají do transcendentálního extatična: „*V Záři rozplynuta zmizela Pozemskost, ve Slast roztavilo se bělostné Utrpení a v nadsvětelný nadtónový Pochod Věčného Vítězství vše se znovuzrodilo.*“⁹⁶

Hellmuth Sternehoch se ke svému vykoupení dopracuje skrz propad do šílenství. Až skrze něj dokáže pochopit věci které by, vedouc běžný život nepochopil. Ve své smrti, kdy se znovu spojuje s Helgou, kterou dříve zabil, dochází on i ona naplnění propadajíc se do Božskosti a do zářícího světla. Helga ke Sternenhochovi: „*Ted' teprve, hledíc na Tebe, vznešeného i v pokoře, božského i v poníženosti, vím, co to Všudypřítomnost Boží, co Vše a všechno a Jedno... Ó, jak sladký je Hnus, a Slepota jak zářná! Jak slastná Bolest, krásná Ohyzdnost, pravdivá Lež, - a Noc jak nadsluneční! ... Ó pojd', Ty Kráso Má Věčná, - vnikni do mne, prozař Probuzenou a Spasenou - -!*“⁹⁷

Pro postavy v Klímových prózách, a snad i pro samotného Klímu, je bytím na tomto světě, po vzoru některých náboženství, testem, na základě kterého se jim dostane adekvátní posmrtnosti. S tím, co si za co člověk zaslouží Klíma různě pracuje a rozhodně v tom nemá zcela jasno a není konsistentní. Ale převažující pohled u něj je, že lidé držící se pevně své vůle, lidé dosahující Deoesence, se dostávají po smrti do všenaplňujícího, všepřesahujícího božského naplnění. Ocitají se v proudu naprosté záře, tmy, hudby či energie a splývají s božským vším. Transcendují na nejvyšší stupeň a stávají se naplno bohy.

---

⁹⁵ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.113.

⁹⁶ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.117.

⁹⁷ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.198.

6. Akt nastolení smrti

6.1. Vražda

Vražda, jako akt nastolení smrti násilím se v Klímově díle objevuje často. V jeho filosofických textech se o ní v podstatě nemluví (vyjma její formy v sebevraždě, které se budeme věnovat kvůli její důležitosti zvlášť), zato v jeho beletrii je na denním pořádku. Vraždy se dějí často zcela náhle, šokují a nemají v narativu zdánlivě své podstatné místo, ale stejně tak se stávají klíčovými momenty.

Zásadní rozdíl na následky vraždy, jak pro vrahy, tak vražděné, se děje v dichotomii postav na „nízké“ a „vyšší“ lidi. Jak uvidíme „lidé vyšší“ mají vlastně právo na vraždu „lidí nízkých“ v jakékoli situaci, ať se jedná o potřebu zničení pout „vyššího člověka“ s jeho minulostí nebo o jeho pouhý rozmar, a nejsou za to jakkoli trestáni. Zatímco „člověk“, který zavraždil „vyššího člověka“ je za tento „přechin“ trestán hrůzně (obvykle zešílením a vlastní smrtí). Na „lidí“ je čin vraždy příliš velký a nesnadný, trápí je svědomí. Zato „vyšší lidé“ ničeho nelitují a svědomí je neobtěžuje. Zde se projevuje další ze základních Klímových principů a „vyšší lidé“ jsou imoralisty.

Jistě nemá smysl se vracet ke každé z vražd, která se stane v Klímově největším literárním díle, (bohužel nedokončeném a z části spáleném) dnes zvaném „Velký román“. Příběh odehrávající se v prostřední loupežníků, „vyšších“ lidí a lidí „nízkých“ je vražd a smrti plný. Hlavní postavy Velkého románu vraždí s lehkostí, se samozřejmostí, a často, ale nejspíš nejvíc vražd má na svědomí skupina dívek shromážděných kolem „vyššího“ člověka Edgara. Tyto taktéž „vyšší ženy“, mající často polobožský původ, vraždí a mučí lidi, kdy se jim zamane. Splácí tak nejrůznější urážky, které se je dotknou (často se jedná jenom o urážky založené na tom, že přece „nižší“ lidé si nemají na ně, co dovolovat), ale vraždí i z čirého rozmaru. Oni jsou snad nejvíce, spolu s Cesarem (později Diem), již na tomto světě bohy. Svět je pro ně hřištěm neomezených možností. Mohou létat (díky pomoci Větru, který je otcem jedné z dívek), nazí souložit v polích, přepadávat lidi a obecně si dovolovat, co se jim jen zlíbí.

Za nejlepší příklad myslíme, že by mohla posloužit situace, kdy dvě z Edgarových partnerek, Porcii a Livii, rozbolí hlava a zuby. Jdou po lese, vidíc před sebou babičku s vnukem, a v tom Porcia *pojme geniální nápad*: „*Livio, pozorovala jsem již vícekrát, že bolest zubů a hlavy náhle přestane, je-li člověk rozčilen, ve vášni nějaké. – krátce, zaujmou-*

li jisté myšlenky silně jeho duši.. A já myslím, že kdybychom tu bábu a toho kluka teď zastřelily, že by nás to velmi rozčílilo a zaujalo, - a že by naše bolesti přestaly!“⁹⁸ Zde je vidět do jaké extrémní míry se jejich nadřazenost nad ostatními projevuje. Jak malá záminka jim stačí, aby zbavily člověka života. Možná bychom si mohli říct, že je to u nich podpořeno i polobožským původem. Proto nyní tento čin srovnáme se způsobem jakým na něj reaguje Edgar, původně člověk, nyní pevně tyčící se nad lidmi „nižšími“: „[...] ke cti Edgarově musíme podotknout, že čin svých manželek neschvaloval a že se nad míru na ně rozzlobil.. Ale bohužel nečinil tak z čistě morálních důvodů nýbrž proto, že se obával vyrazení; nezazlíval milenkám svým jejich egoismus a zločinnost, - nýbrž jen jejich ztřeštěnost a nerozum..“⁹⁹ Takto to tedy je. Je zde určit rozdíl mezi chováním Edgara a jeho ženušek. Edgar je pevný a rozumný, zatímco ženy jeho jednájí spontánně a emočně. Ale všichni jsou již čistými amoralisty. Takto tedy vypadá čirý amoralismus. Kantovým kategorickým imperativem by jistě neprošel. Vše snad můžeme shrnout a dokončit citací jedné z dalších Edgarových žen Ziaty : „Soustrast s lidmi? Tak nízkými, podlými, odpornými tvory? [...] Já vám něco řeknu: když zamáčknu blechu, která mě kousla cítím s ní soustrast, ale jakživ jsem jí necítila, když jsem zabila člověka!“¹⁰⁰ Jak říká později Fatima: „Každý, kdo je statečný, kdo má svou vůli, je zlý [...] Ale protože my to, co takový otrocký „vojenský hrdina“ dělá z milostivého dovození a na rozkaz, děláme z vlastní vůle a vlastní iniciativy, proto spílá nám svět „lotrů“, „ničemnic“, „zvrhlých tvorů“, - jen proto, že nejdeme se ať už takové nebo makové vrchnosti zeptat, smíme-li vraždit: neboť samovolné, volné, samostatné jednání je lidem odjakživa hrůzou..“¹⁰¹

Rozdíl v přístupu k vraždě mezi „nízkými“ a „vyššími“ lidmi je vidět v Utrpení knížete Sternenhocha mezi postavami Sternenhocha a Helgy. Chalupecký rozdíl mezi nimi komentuje zcela jasně: „Sternenhoch je ubožák tělem i duchem, jeho žena, Helga, je krásná a pyšná, a přece sebou opovrhne: je „sviňka, čubka, žízala“, „hnojiště, z něhož rostou hnusné děti.“¹⁰² Sternenhoch, ač je možná zprvu vážený ve společnosti, je doopravdy mizerným člověkem, „nízkým“ z hlediska vůle. Zatímco Helga je od jejího probuzení na

---

⁹⁸ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.97.

⁹⁹ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.97.

¹⁰⁰ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.110.

¹⁰¹ KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. s.190.

¹⁰² CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.161.

jisté cestě k „vyššímu“ člověku. Zatím má pochybnosti, které jí v cestě omezují, ale pracuje na svém zbožštění. Zatímco pro Helgu je: „*Zabít člověka je totéž a méně než zabít myšlenku.*“¹⁰³, tak pro Sternenhocha je to obtížné: „*Byl jsem rozhodnut, že ze svého úkrytu oba zastřelím; cítil jsem sice, že k tomu nenajdu odvahu, ale má vášně nevěnovala tomuto pocitu sluchu.*“¹⁰⁴, chybí mu vůle i odvaha. Helga zná Sternenhochovu slabost. Sternenhoch se jí pokusí zabít, ale nemá sílu tento čin dokončit, a tak se jí rozhodne ponechat zamčenou v tajné komoře ve věži, aby vyhladověla. Helga se brání a upřímně Sternenhochovi radí: „*Necháte-li mne zde umřít, zahubíte se. Vaše svědomí není dost silné, aby něco takového dovedlo po celý život nésti, znám Vás.*“¹⁰⁵, ale marně. Sternenhoch ji ve věži nechá, a nese přesně ty následky, které Helga popisovala.

Oproti tomu vražda, kterou provede Helga na svém vlastním dítěti, je pro ni lehkostí. Tento brutální akt je vysvětlen prostým: „*[...] zešilela bych! ... Musil zhynout!*“¹⁰⁶ jeho matky-vražedkyně. Helga bere své dítě jako věc, která jí uvěznila a pošpinila, a tak jí zamezila v její cestě k „vyššímu lidství“. To je pro ni zločin, tak velký, že vražda dítěte, jakožto nutné řešení situace, je zanedbatelná.

Příběh předchozího života Sidera a Oreyi je v leccem podobný příběhu Sternenhocha a Helgy. Sider si vzal Oreu velice mladou, *učinil z tygřice nejposlušnějšího psíka*¹⁰⁷ a postupně ji začal různě týrat. Poté, co ho toto vše omrzelo, si začal s Oreyinou sestrou Erratou a vymyslel si, že se Oreyi zbaví.¹⁰⁸ Jaké důvody k oné vraždě Sider měl: „*[...] byla to takzvaná perversnost, spojená s nízkostí a slabošskou zdivočilostí.*“¹⁰⁹ První pokus vraždy se mu trapně nepodaří a Orea přežije. Sider se nevzdává a vymýšlí nový plán: „*[...] stejně bezpečně k cíli vedoucí jako proň bezpečný, nejzbabělejší a nejnižší a nejstrašnější.*“¹¹⁰ Donutí skočit Oreu do propasti na vrcholu Jelení hlavy. Ale již v ten

---

¹⁰³ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.115.

¹⁰⁴ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.41.

¹⁰⁵ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.84.

¹⁰⁶ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.32.

¹⁰⁷ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.114.

¹⁰⁸ Zde je v novela zajímavá poznámka o Oreyině *tygřím hněvu, kterého se báli* (KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.114.), která jí přibližuje k Helze a jejím divokým kočkám.

¹⁰⁹ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.114.

¹¹⁰ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.115.

moment, co se její něžné tělo rozplácne o kameny ve strži, svého činu lituje. Má pocit, že náhle Oreu miluje stejně jako na začátku jejich vztahu. V tom k němu přiskočí Errata a strčí ho do propasti za Oreou, pomstít ji. Za tento Siderův nepřesný, zbabělý a nejistý krok je následně Sider trestán v příštím životě, který je v Slavné Nemesis vyprávěn především. Je trýzněn různými zjevy Oreyi a hlubinou propasti na Jelení hlavě, do které se nakonec sám vrhá. Po smrti se opět stýká s Oreou. Ve smrti jsou oba vykoupeni, dovršeni a naplněni svou dokonalostí.

Lidé, kteří zabili egodeistu, někdy dostanou „druhou šanci“. Jsou vystaveni největším strastem a peklům, aby se vykoupili za svůj zločin. Často však pak pološílení, mající za sebou cestu očištěním, dosahují vlastního zbožštění. Příkladem, necht' nám jsou protagonisté dvou nejznámějších Klímových próz, Sternenhoch z Utrpení knížete Sternenhocha a Sider ze Slavné Nemesis.

6.2. Sebevražda

Později bude Albert Camus v Mýtu o Sisyfovi šokovat svým: „*Existuje pouze jeden opravdu závažný filozofický problém: to je sebevražda.*“¹¹¹, ale již Klíma jako by k tomuto pohledu směřoval.

Pokud jsme si existenci posmrtnosti jisti; pokud mluvíme o tom, že je třeba mít blízký poměr se smrtí; pokud o strachu ze smrti říkáme, že se jedná o: „[...] *strach z nového; nezvyklého, neznámého.., a strach z ohromného, božského.*“¹¹²; a pokud bychom chtěli být svým myšlenkám věrni a jako Klíma filosofovat nejen v myšlenkách, ale i v činech, dojdeme jistě, jako Klíma, ke zvažování vlastní smrti a jejího nastolení.

Zatímco: „*Svět: pozvolné umrskání všech jeho tvorů.*“¹¹³, tak posmrtnost je vzrušující nejistotou. Tajemnou říší čekající na probádání. Klíma pro ni má náležité podobnosti: „*Podobno je lidstvo člověku, zavřenému doživotně do vesnického dvůrního záchodu a varovanému, aby z něj nevyházela, - že hajzl leží na bezedné propasti; a on tam je a chváli si hrdinně smrad a nenapadne ho, aby kopl do zpuchřelých dvířek; kdyby tak*

---

¹¹¹ CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. s.14

¹¹² KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.408.

¹¹³ KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. s.94.

učinil; vkročil by ve vonnou nejčarovnější zahradu.“¹¹⁴ Na základě všech představ, co o ní má, Klímu smrt láká. Mimo jiné v ní vidí možné potvrzení svých myšlenkových pochodů, a to ať už představy smrti jako snu, tak především představy mě jako absolutního božského vědomí. Každá další myšlenka jeho filosofického systému ho jen přesvědčuje, aby tento test podstoupil, a tak si: „V listopadu roku 1914 zapisuje (německy): „Sebevražda převládá v nejvyšším stupni, vážněji než kdy jindy; neudá-li se zázrak, konečně udělám ten dráždivý výlet“ [...]“.¹¹⁵

Slovy Ivana Dubského pro Klímu: „Sebevražda není v žádném případě popření vůle, nýbrž fenomén jejího intenzivního uznání.“¹¹⁶ Bát se smrti a sebevraždy je znamením slabosti vůle. Znamením „nízkých“ lidí. „Oh, cítím nad slunce jasně, že „sebevražda“ byla by pro člověka samozřejmostí, kdyby nebyl tak bídný, slepý, nízký, zbabělý.“¹¹⁷ „Láska k zemi je matkou veškeré zbabělosti, jedinou její matkou; statečná je každá myšlenka na Věčnost; vidět sub specie aeternitatis – a Statečnost vůbec – jsou zcela totožné pojmy!...“¹¹⁸ „Co je největší blasfemie¹¹⁹?: Odsuzovat sebevraždu, ať je třeba nejnižšího druhu; zůstává vždy vznešeností!“¹²⁰ „Dvě nejkrásnější vlastnosti a nejčestnější výsady člověka: nemusit plodit, moci dle Vůle zemřít.“¹²¹ Pokud je vše v mém Vědomí, tak nač sen, kterým je existence mého těla v tomto světě prodlužovat. Nač neodhalit, co za tímto vším vězí, teď hned? Nač čekat? Je potřeba sebrat tu nejintenzivnější vůli a překročit tuto poslední hranici, která mi může být ještě, jako vůbec jediná, otázkou.

Všechny Klímovy myšlenkové pochody jako by směřovaly do tohoto bodu. Vědomí je vším. Chybí mu transcendentno, co by stálo nad ním. Chybí mu svědomí, co by mu bránilo. Klíma chce být rozeným berkleystou a imoralistou. Imortalismus ho přesvědčuje o sebevraždě především. A navíc z *umrskání všech tvorů na dráždivý výlet* by chtěl každý. Cítí sebevraždu jako cestu pro všechny „vyšší“ lidi: „[...] místo pudu po sebezachování musí u

---

¹¹⁴ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III.* s.407.

¹¹⁵ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté.* s.154.

¹¹⁶ DUBSKÝ, Ivan. *Diskurz na téma jedné Klímovy věty a jiné eseje.* s.21.

¹¹⁷ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty.* s. 204-205.

¹¹⁸ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti.* s.103.

¹¹⁹ Rouhání

¹²⁰ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III.* s.394.

¹²¹ KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty.* s. 136.

vyššího lidstva zcela zaujmout pud po smrti...¹²². Podobně jako Odjinud z jeho Lidské tragikomedie káže sám sobě a každému „vyššímu“: „Nuže – odhod’ tento život.“¹²³ Klíma směřuje svou cestu k záhubě. Dubský: „Filosofie má přinést vykoupení z lidského. Vykoupené lidstvo se stane „jediným jásavým uragánem Sebevražď“. Slovo sebevražďa má jen jeden smysl. Klímova filosofie ústí do důsledného nihilismu.“¹²⁴ Ale pro Klímu toto není nihilismem. Naopak je to nejvyšším smyslem a následováním vůle. Stejně jako Sider ve Slavné Nemesis si říct: „Pojď, družko¹²⁵, přivítám Tě s jásotem: neboť dobře jsem žil: neboť dobře, heroicky umírám.“¹²⁶ Jako hrdina dosáhnout toho, na co si troufne jen málokdy, a navíc ještě se vznešeným záměrem – cestou za božstvím.

Zde však Klíma končí. Přes všechno své přesvědčení a potřebu přenést své myšlenky v činy, končí pouze u slov a umírá až roku 1928 na tuberkulózu. Možná, že jeho vůle polevila poslední jeho „vrozeností“, kterou jsme na začátku zmínili. Rozený skeptik zkrátka nemůže ničemu stoprocentně věřit a nemá víru, o kterou by svou vůli opřel. Ve svém posledním filosofickém sborníku Vteřina a Věčnost končí spisem Thanata odstavcem znějícím v kontextu jeho předchozích myšlenek dosti alibisticky. Nejdříve se vymlouvá: „[...] proč spěchat? Vždy široce rozevřeny jsou lokte Královny; a rozkošnější bývá na ženu se těšit, než uvázat se v ni; [...]“¹²⁷ a pak se obrací k „lepším zítřkům“: „Není skoro ještě schopen člověk, provésti Skok tak grandiosně vesele a nezkaleně, jak důstojno; stvořen dosud, aby miloval Thanatu ponejvíce jen platonicky. Bude jinak! Nehrozí přelidnění vyššímu lidstvu, - stanoucímu se jediným jásavým uragánem Sebevražď!... Dnes je sebevražďa indifferens¹²⁸. Vykonat ji nebo ne, - obé, jako však, stejně je lhostejné a stejně krásné.“¹²⁹ To není Klíma, kterého jsme znali dříve. Člověk obrací se slepě do budoucnosti, není ten, co usiloval o své božství již na tomto světě. Prorokuje náhle budoucího nadčlověka po vzoru Friedricha

---

¹²² KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. s. 282.

¹²³ KLÍMA, Ladislav. *Lidská tragikomedie*. Praha: P. I. A., 1991. s. 130

¹²⁴ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.160.

¹²⁵ Ke smrti

¹²⁶ KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. s.112.

¹²⁷ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.410.

¹²⁸ lat. lhostejná

¹²⁹ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.410.

Nietzsche, místo toho, aby byl Bohem on sám již v tomto životě. Klímova vnitřní síla se rozplývá v neschopnosti učinit tento poslední krok.

Klíma vykreslil Smrt jako fascinující posmrtný snový výlet, jako svůdnou milenkou a jako cestu k potvrzení si vlastního božství. Vykreslil smrt, tak krásnou, že se nejde divit, že k ní myšlenkami spěl a těšil se na ni. Musíme dát za pravdu Chalupeckému, když říká: „*Nakonec zbývá otázka, jak žít. Klímova filosofie zůstává učením, jak umírat*“¹³⁰ Ale možná, že je určitá odpověď přece jen v onom: „*Výkonat ji nebo ne, - obé, jako však, stejně je lhostejné a stejně krásné.*“¹³¹. Cesta k nalezení absolutní vůle a božství ve mně je dlouhá a náročná. Nelze ji uspěchat. Život směřuje ke smrti, tak jako tak. To, že si to uvědomuji a žiji tak, nemusí být nutně značka nihilismu a život může být kvalitní přípravou na tento *výlet*.

---

¹³⁰ CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. s.164.

¹³¹ KLÍMA, Ladislav. *Sebrané spisy III*. s.410.

Závěr

Cílem naší práce bylo projít Klímovo dílo a na základě výsledků našeho pátrání složit co nejkompexnější pohled Ladislava Klímy na téma smrti, vraždy a sebevraždy. Pro nastolení orientace v Klímově myšlenkovém komplexu jsme se rozhodli odrazit od čtyř pojmů, které sám Klíma označil pro jako pro sebe zásadní a rozhodl se jich držet. Byly to pojmy: imoralista, skeptik, berkeleysta a imortalista.

Začali jsme u Klímova popisu potřeby vést po celý život intimní vztah se smrtí. Tento vztah Klíma shledával jako jeden z nejdůležitějších v životě a byl pro něj i kritériem, na základě kterého lze poznat člověk autentičtějšího bytí. Poté jsme směřovali k dvěma symbolickým zobrazením smrti, které se u Klímy opakovaně objevují a to k zobrazení smrti jako svůdné ženy (toto pojetí podtrhuje Klímovo pojetí vztahu ke smrti) a k zobrazení smrti jako nekonečné metafysické propasti.

Klíma na základě svého přesvědčení imortalisty viděl existenci posmrtného života jako nepochybnou. Dále jsme tedy pokračovali k zachycení anatomie posmrtnosti u Klímy. Posmrtnost je u něj chápána jako snový zážitek, mající většinou podobu buďto trestu, za slabost projevenou v životě, či extatického transcendentálního vykoupení čekajícího na lidi silnějšího ducha. Nalezli jsme též v Klímově chápání reality nejasnost hranic mezi snem a bděním, životem a smrtí.

Studovali jsme též Klímův amorální pohled na vraždu, jakožto čin pro imoralistu neproblémový a pro imortalistu, vraždícího běžného člověka, dokonce čin lehký. Až jsme se nakonec dostali k aktu sebevraždy, jakožto nejvyššího projevu vůle k božskosti.

V dnešní době, kdy pokračuje odosobnění smrti a smrt je uzavírána mimo náš zrak, lze brát Klímův pohled na nutnost žití ve vztahu s ní, jako podnětný. Ale jak vychází z naší práce, nelze brát všechny Klímovy poznatky takto. Kdyby nejsilnější myslitelé naší doby spáchali sebevraždu, nikomu by tím nejspíš neprospěli. Obecně lze brát Klímův odkaz jako zajímavý i v dnešní době, ale nelze se jím řídit bezvýhradně nekriticky. Člověk by k němu přistupovat skepticky, stejně jako k názorům přechozích myslitelů přistupoval Klíma.

Tato práce jistě plně nevyčerpává toto téma, ale předvádí některé základní principy Klímova myšlení o smrti. Dalo by se jít dál. Zaměřit se na jednotlivá podtémata detailněji a plně vyčerpat Klímovu pozůstalost. O to jsme se zde nepokusili, ale věříme, že jsme podali plnohodnotný úvod do této problematiky.

Seznam použité literatury

Primární zdroje:

KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. Online. Městská knihovna v Praze, 2017. ISBN 978-80-7587-209-8. Dostupné z:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjM6du0iZeEAXViVeUKHW1bAUwQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Fweb2.mlp.cz%2Fkweb%2F00%2F04%2F35%2F41%2F92%2Fsvet_jako_vedomi_a_nic.pdf&usg=AOvVawZ2Zqgei-IoXkvLDvILVpAzP&opi=89978449. [cit. 2024-02-06].

KLÍMA, Ladislav. Vteřina a Věčnost. In: *Sebrané spisy III Svět atd.*. Praha: Torst, 2017, s. 291-445. ISBN 978-80-7215-560-6.

KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a Diktáty*. Olomouc: VOTOBIA, 1995. ISBN 80-900614-9-4.

KLÍMA, Ladislav. Slavná Nemesis. In: KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. Vydání druhé. Praha: Odeon, 1989, s. 37-117. ISBN 80-207-0216-4.

KLÍMA, Ladislav. Jak bude po smrti. In: KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. Vydání druhé. Praha: Odeon, 1989, s. 118-132. ISBN 80-207-0216-4.

KLÍMA, Ladislav. Vlastní životopis. In: *Vteřiny věčnosti*. Vydání druhé. Praha: Odeon, 1989, s. 267-284. ISBN 80-207-0216-4.

KLÍMA, Ladislav. Příšerný konec Fabiův. In: KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti*. Vydání druhé. Praha: Odeon, 1989, s. 145-175. ISBN 80-207-0216-4.

KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha*. Vydání 3. Praha: Paseka, 1990. ISBN 80-85192-01-2.

KLÍMA, Ladislav. *Velký román*. Vydání první (dotisk). Praha: Torst, 2018. ISBN 978-80-7215-570-5.

KLÍMA, Ladislav. Skutečná událost seběhnuvší se v Postmortalii. In: *Slavná Nemesis a jiné příběhy*. Praha: Sfinx B. Janda, 1932, s. 187-196.

KLÍMA, Ladislav. *Lidská tragikomedie*. Praha: P. I. A., 1991. ISBN 80-901000-1-5.

NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*. Třetí vydání. Praha: AURORA, 2001. ISBN 80-7299-043-8.

CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0477-X.

BERKELEY, George. Pojednání o principech lidského poznání. In: *Esej o nové teorii vidění, Pojednání o principech lidského poznání*. Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 85-174. ISBN 80-7298-112-9.

Sekundární zdroje:

CHALUPECKÝ, Jindřich. Ladislav Klíma. In: *Expresionisté*. Praha: Torst, 1992, s. 135-172. ISBN 80-85639-00-9.

KABEŠ, Jaroslav. *Ladislava Klímy filosofie češství*. Praha: Jan Pohořelý, 1945.

ZUMR, Josef. Klímova románová féerie. In: KLÍMA, Ladislav a BÖHLER, Franz. *Putování slepého hada za pravdou*. Praha: Volvox Globator, 2002, s. 135-140. ISBN 80-7207-492-X.

DUBSKÝ, Ivan. Diskurz na téma jedné Klímovy věty. In: DUBSKÝ, Ivan. *Diskurz na téma jedné Klímovy věty a jiné eseje*. Praha: Pražská imaginace, 1991, s. 5-36. ISBN 80-7110-034-X.